

K prvkům politické socializace, k jejich generační kontinuitě a diskontinuitě

RSDr. Ján Mišovič, CSc., Teologická fakulta, Jihočeská univerzita

On Components of Political Socialization – Their Generational Continuity and Discontinuity

Extended abstract:

The process of political socialization, as shown by numerous findings, is characterised as the transmission of political action and behaviour through the generations. In connection with the political changes the Czech Republic experienced since 1945, not only the prospect of generational continuity but also discontinuity come into consideration. The article deals with the influence of parents and other socialization factors on political self-identification in the Czech population. It focuses mainly on the major age groups: young people up to the age of 29, the younger middle generation of 30–44 years, the older middle generation of 45–59 years and individuals aged 60 years or older, and their parents.

The starting point of the considerations is the theory of social change and the interconnection of political socialization on the micro and macro levels.

The paper analyses the circumstances of socialization and its effects on political orientation in a representative sample of Czech population (N = 522). The basis for determining the impact of socialization was set as the intensity of interest in political events together with the main resources affecting political orientation such as self-education and reading, followed by parental influence. The ratio of father's and mother's communist orientation plus their interest in politics accounted for the other socialization factors. Political background of the respondents was compared with their self-identification on the left-right political scale. Correlation analysis helped highlight the significance of father's influence, rather than mother's, in the process of political socialization. It also showed an overall negative impact of parental political discussion on the formation of left-right orientation. ANOVA analysis demonstrated a strong relationship between socio-occupational status and political inclusion. This inclusion effect was more frequent among left-wing labourers and pensioners and right-wing entrepreneurs, tradesmen, students and apprentices.

Not only social background but also age signalled significant differences in opinions. The youngest generation as a whole relates to the right wing of the political spectrum. At the same time, the generation of 60+ is inclined to the left of the centre. As a matter of fact, this group, more than other age groups, is interested in political events and is deeply involved in political discussions. The young generation manifests itself in both directions. Parents' political socialization actions towards their children induced agreement with parental political orientation only to a lesser extent. The study also dealt with two influences, sometimes mutually supportive and other times competing, namely parental socialization influence, political and economic conditions. Attitudes to social and political situation differed between age groups. The influence of society-level circumstances is more significant than that of parental political socialization.

It was possible to observe political continuity between the generations of 60+, or even their parents, and the older middle generation aged 45–59. When there is mostly continuity between them and their children then discontinuity tends to arise between them and their parents. The distribution of political orientation reveals a dynamic field. Attitudes to changes in society vary between generations as well. During the shaping of political orientation, the influence of social and political conditions is more decisive than political action, no matter how good its intentions are. This confirms the concept of political socialization as a way in which individual socialization interacts with one's social position due to various social factors.

Keywords: political socialization, political self-identification, generational continuity, discontinuity

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.1.15.365>

Příspěvky analyzující politickou socializaci ve většině západních liberálních demokracií řeší otázky týkající se generační kontinuity politického jednání a chování. Opírají se o poznatky četných odborníků na politickou socializaci a sledují pozadí intergeneračního přenosu, jenž je definovaný jako „přenos individuálních schopností, vlastností, chování a projevů z rodičů na jejich děti“ [Lochner 2008]. V zemích našeho regionu je analýza jednotlivých prvků politické socializace aktuální z jiného důvodu. I po uplynutí téměř tří desetiletí od nastolení nových politických poměrů politická a občanská participace představuje důležité činitele konsolidace a stabilizace demokracie, fungující demokratické politiky. Přitom historické vzorce politických postojů a chování prokazují trvalé

strukturální rozdíly v rámci evropských společností [Hooghe, Wilkenfeld 2008]. Náš přístup respektuje tento poznatek a soustřeďuje se na hlavní okolnosti, které vedou k utváření prvků politické socializace na pozadí generační kontinuity a diskontinuity politických orientací v rámci ČR.

V následujícím textu, jehož cílem je hodnocení formujících faktorů, vlivu rodičů, okolností přispívajících k politickému chování a samotné politické sebeidentifikace české populace, navazujeme např. na koncepci snadno ovlivnitelných let nebo na model životního cyklu, soustředíme se na prvky politické socializace a zabýváme se okolnostmi intergeneračního přenosu politických představ. Využíváme data z reprezentativ-

ního šetření populace ČR, jež se uskutečnilo na přelomu let 2015 a 2016.

Analýza je strukturovaná do několika částí. První kapitola se soustředí na prvky politické socializace, jak jsou zachyceny v jednotlivých teoretických koncepcích, druhá část přiblíží metodologii výzkumu a charakteristiku výzkumného bloku identifikujícího politické myšlení a chování. Na to navazuje analýza prvků politické socializace. Čtvrtá část přináší zhodnocení získaných výsledků a jejich diskusi.

Teorie vztahující se k formování politické orientace

Klíčem k pochopení mechanismů působících při osvojování si politických názorů a formování politické orientace je porozumění procesům politické socializace. Socializace v neširším slova smyslu znamená integraci jednotlivců do existující sociální struktury, přitom přenos a internalizace tvoří základní obsah tohoto procesu [Vermeer, Janssen, De Hart 2011]. Samotná oblast politické socializace může být definována prostřednictvím fenoménů na makro a mikroúrovni. Makro úroveň politické socializace zahrnuje působení politického zřízení, politického systému, způsob vštěpování náležitých norem a praxe občanům, členům společnosti. Na mikroúrovni se politická socializace spojuje s procesy a vzorci, podle nichž se jednotlivci věnují rozvoji své politické informovanosti, politických znalostí a vytvářejí své dílčí politické vztahy v kontextu, v němž žijí. V komplexním pojetí je politická socializace spojena se stavem národní identity, mírou ochoty přijímat vládnoucí ideologie, s hodnocením dramatických či dílčích změn, se stavem historické paměti [Sapiro 2004]. Hyman [1969] definoval politickou socializaci jako individuální učení se společenským vzorům korespondujícím s jejich společenskou pozicí a zprostředkovaných různými společenskými faktory. V kritické literatuře o politické socializaci je rodina považována za nejdůležitější faktor formování postojů a chování mladých lidí. V rodině se mladí lidé učí plnit sociální, genderové a politické role a seznamují se i s širší komunitou. Děti obecně získávají zkušenosti z prvních diskusí se svými rodiči. Více politické prostředí v rodině je charakterizováno určitou úrovní politické diskuse, stavem politického zájmu dětí a příslušným socioekonomickým statutem rodiny [Quintelier 2015].

V těch rodinách, v nichž politika představuje důležité téma, se zdůrazňuje její úspěšný přenos. O tento proces se zajímá teorie sociálního učení, podobně jako literatura o stabilitě postojů. V odborné produkci je mezigenerační přenos politiky často operacionalizovaný jako politická diskuse [Sapiro 2004] nebo politický zájem [Gabriel, van Deth 1995]. Zájem o politiku je rovněž důležitým předpokladem demokratického občanství [van Deth 1990]. Zájemci o politické události nejenže disponují bohatšími znalostmi o politice, ale také se lépe identifikují s politickými subjekty, projevují vyšší snahu zapojit se do politiky [Verba, Scholzman, Brady 1995]. V rodinách se politické zapojení také nejen přímo přenáší nápodobou, ale i nepřímo, prostřednictvím socioekonomického statusu [Mustillo, Wilson, Lynch 2004]. Navíc se ukazuje, že socioekonomický status je jedním z nevlivnějších prediktorů politické participace [Quintelier, Hooghe 2013]. Jak zdůraznil Dalton [1980: 421] „rodiny a děti běžně sdílejí stejné kulturní, sociál-

ní a třídní prostředí sloužící jako dodatečné zdroje nepřímé rodičovské socializace“. Mezigenerační přenos politických vztahů je částečně zprostředkovaný několika okolnostmi: a) politickou diskusí v rodině, b) politickým zájmem dětí, c) socioekonomickým statutem rodiny. Výzkum politické socializace na mikroúrovni směřuje k zjišťování procesů a vzorců, prostřednictvím nichž jednotlivci realizují své politické vztahy [Sapiro 2004]. Jádrem politické socializace není otázka, proč se lidé seznamují s politickými informacemi, ale pod vlivem jakých podmínek [Shweder et al. 2007].

Jeden z přístupů pracuje s kulturními faktory jako hnačícími silami ovlivňujícími politickou socializaci. Podle této perspektivy se jednotlivci v průběhu socializačního procesu identifikují s politickým systémem. Každá generace získává politické vědomí v jiných historických okamžicích, pod vlivem různých ekonomických a politických podmínek a socializuje se specifickým způsobem, resp. s osobitým výsledkem [Mishler, Rose 2007]. Získané kulturní a hodnotové vzorce se integrují v rámci zaměstnání, rodiny a jiných sociálních sítí, což nejspíše vede k většímu zájmu o zachování vytvořeného stavu [Danigelis, Cutler, Hardy 2007].

Obrat ve společenských a politických hodnotách a postojích na úrovni společnosti může podle teorie sociální změny vzniknout jako výsledek proměn odehrávajících se v rámci samotné generace a střídáním generací. První proces je spojený s formováním hodnot a názorů v průběhu dětství a dospívání a vychází z předpokladu, že mladí dospělí mají méně stabilní postoje, s tendencí měnit je podle okolností [Alwin, Krosnick 1991]. Opírá se o hypotézu „snadno ovlivnitelných let“. Uvedené vysvětlení navazuje na jednu z konkurenčních teorií, jež se rovněž objevuje v dosavadních koncepcích. Ta předpokládá, že pokud dojde ke změně v rámci generace, je založena na posunu individuálních hodnot a jejich stabilizaci, díky společným ekonomickým a politickým událostem, prožitým v průběhu v některé z etap dospělosti. Své vyjádření nachází v hypotéze „stabilního věku“ (aging stability). Sears a Valentino [1997] poukazují na širokou škálu událostí, jakými byla např. druhá světová válka nebo sametová revoluce, působící jako nejdůležitější události., Mishler a Rose [2002] vypracovali celoživotní model učení (*lifetime learning model*). Podle tohoto modelu podpora pro určitý politický směr vzniká v průběhu rané socializace, ale může se měnit v čase dospělosti. Pokud výsledky systému nejsou dlouhodobě uspokojivé, podpora se narušuje a klesá.

Podle modelu životního cyklu vzniká sociální změna jako výsledek nahrazení jedné věkových skupin jinými, nastupující mladší věkové skupiny se socializují v jiném sociálním a politickém kontextu a střídají předchozí skupiny. Generační rozdíly v postojích a hodnotách korespondují s historicky vytvořenými podmínkami a z nich plynoucími ideologickými a kulturními společenskými projevy [Alwin 1990; Voicu, Peral 2011]. Již před několika desetiletími Mannheim [1972] zdůraznil, že zkušenosti zformované vlivem historicko-sociální reality se promítají do hodnot a postojů generací, věkových skupin. Každá skupina se bude významně lišit od jiných, v závislosti na typu politických, ekonomických a sociálních podmínek.

Spolu s tím dochází i ke generační výměně. Mladší generace se ve srovnání s těmi staršími socializují v odlišném ekonomickém a politickém kontextu a nahrazují starší generace.

V souvislosti s politickou socializací jsou zdůrazňovány procesy politického učení a význam společenského kontextu. Většina institucí působí jako socializační faktory. K prvním, které ovlivňují politickou socializaci, patří rodina, považovaná za primární socializační faktor. Dále je to škola, vrstevnické skupiny, masová média, politické strany, nevládní organizace, vláda, atd. jako sekundární socializační faktory. V mnohosti svých struktur se promítají do každodenních zkušeností lidí [Sapiro 2004]. Quintelier s Hooghem [2013] nenašli významný přímý efekt rodičovského ovlivňování dětské účasti v politice a takový efekt pokládají za zprostředkovaný. Při porovnání všech přímých a nepřímých vlivů se zjistilo, že asi polovina efektů může být vysvětlena nepřímými faktory, což ilustruje důležitý význam zprostředkujících okolností [Quintelier 2015]. Koncepce, které kladou důraz na rozvoj politických postojů v průběhu dětství a dospívání [Easton, Dennis 1967], jsou doplňovány i modelem cyklu politického života, jenž zdůrazňuje překonávání zkušeností z dětství a dospívání a jejich stabilizaci s tím, že celková úroveň politických zájmů se zvyšuje s přibývajícím věkem, obzvláště při přechodu od dospívání k dospělosti [van Deth 1990]. Podle modelu životního cyklu každá fáze života přináší specifické zkušenosti, jež mohou posilovat nebo oslabovat úroveň zájmu o politiku a politickou orientaci [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013]. Mladí lidé v průběhu dospívání získávají vzdělání, hledají partnera, budují kariéru, mohou být tedy příliš zaměstnaní svým soukromým životem [Glenn, Grimes 1968]. Jiná skupina autorů doplňuje uvedený model argumenty týkajícími se celoživotní změny politických postojů (*lifelong plasticity*) [Alwin, Krosnick 1991].

Jednotlivé teoretické pohledy na průběh politické socializace si nečiní nárok na jednoznačnou platnost a představují spíše mozaiku, která naznačuje možné zahájení procesu politické socializace v dětství a průběžné změny v období dospívání a dospělosti. Pro účely následující analýzy využijeme návaznost hypotéz „snadno ovlivnitelných let“ a „stabilního věku“, jež jsou natolik obecné, že umožňují porovnat socializaci různých, po sobě jdoucích generací, ale i natolik konkrétní, že se v nich projevuje vliv různých socializačních činitelů počínaje rodinou a konče sdělovacími prostředky.

Metodologie a data

Autoři zabývající se vývojem politické socializace [Szydlik 1996; Hooghe, Wilkenfeld 2008] zpravidla využívají empirická fakta dovolující zobecňovat poznatky více méně v rámci jednotlivých generací. Náš postup byl stejný a při zkoumání průběhu socializace posloužila data z reprezentativního šetření populace ČR 15leté a starší, pod názvem „Vliv hodnotových orientací a světového názoru na rozhodování lidí“. Polytematicnost šetření předpokládala, že pokládané otázky byly z obsahového hlediska rozděleny do několika okruhů. V rámci okruhu orientovaného na prvky politické socializace jsme sledovali okolnosti a mechanismy jejich působení. Podobně jako Gabriel a van Deth jsme za prvky politické socializace považovali politický zájem a politickou diskusi [Gabriel, van Deth 1998]. Respondenti předně odpověděli na otázku: „Zajímá vás situace: a) ve světě, b) v České republice, c) ve vaší obci, bydlišti?“ Následovala otázka: „Kteří lidé ovlivňují, či co ovlivňuje vaši politickou orientaci?“. U deseti položek počíná-

je rodiči, prarodiči až po filmy a divadlo byla zjišťována síla vlivu jednotlivých faktorů prostřednictvím odpovědi „Ano velmi, zčásti, ne“. Působení rodičů se v našem případě nevztahovalo na určitou životní etapu, ale na celou dobu jejich vlivu. Další proměnná, která identifikovala prostředí a frekvenci politických diskusí zněla: „Diskutujete, povídáte si s někým o politických událostech. Jestliže ano, jak často v týdnu?“ „Ani jednou, 1-2x týdně, vícekrát týdně“. Dvě dvojice samostatných dotazů sledovaly zvlášť zájem o politiku a politickou orientaci otce a matky dotázaných v následujícím znění „Dá se říct, že váš otec a) se zajímal či zajímá o politiku?“ b) byl či je komunisticky orientovaný?“ „Ano, zčásti, ne.“ Dá se říct, že vaše matka se a) zajímala či zajímá o politiku b) byla či je komunisticky orientovaná?“ „Ano, zčásti, ne“.¹ Komparace odpovědí na poslední dvě otázky v rámci základních generačních skupin, resp. mladé generace 15-29 let, mladší střední generace v rozmezí 30-44 let, starší střední generace 45-59 let a nejstarší generace 60letých a starších, byla východiskem zjišťování dopadu politické socializace. Používali jsme v analýze čtyři „tradiční“ generační skupiny využívané pro třídění II. stupně v kontinuálních výzkumech CVVM, ale i ve volebních výzkumech typu exit pool (tam 18-29 let místo 15-29 let). Působení rodičovského vlivu posloužilo k reflexi síly subjektivních faktorů. Takto koncipované téma, prostřednictvím následující proměnné, umožnilo rovněž analyzovat jeden z projevů politické socializace. Za její indikátor jsme považovali odpovědi na otázku: „Kam byste se zařadil(a) na této škále politického zaměření?“ „Levice 1... Střed 4... Právice 7, Neví, kam se zařadit 8, Nesouhlasí s tímto členěním, není to správné 9.“

Další okolnosti politické socializace související se vztahy se spolupracovníky a fungováním pracovního kolektivu se zjišťovaly otázkou, jež sledovala současné socioprofesionální zařazení respondenta s následujícími alternativami odpovědi: dělník nebo rolník, provozní zaměstnanec (typu prodavač, řidič, údržbář), administrativní zaměstnanec, odborný pracovník (typu technik, učitel), podnikatel, živnostník, důchodce, nezaměstnaný, ostatní ekonomicky neaktivní. I když se v důsledku technologických změn mnoho pracovních postupů individualizovalo, vzájemná provázanost dělnických a provozních profesí je stále daleko výraznější a tím pádem i osobní komunikace frekventovanější, než u administrativních zaměstnanců nebo odborných pracovníků, podnikatelů, kde převažuje spíše individuální charakter práce a „konkurenční prostředí“.

Sběr dat uskutečnilo 80 tazatelů z proškolené sítě Klubu společenských věd na základě kvótního výběru prostřednictvím standardizovaných rozhovorů v průběhu prosince 2015 a ledna 2016. Kvótní výběr byl použitý podobně jako v běžných výzkumech veřejného mínění všech předních agentur v ČR. Pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště a region byly při volbě respondentů kontrolovanými znaky. Údaje z 522 záznamových archů byly po kódování a kontrole v průběhu února 2016 nahrány a v návaznosti na to prostřednictvím programu SPSS početně zpracovány. Jednotlivé části interpretace se opírají o různé formy statistické analýzy.

Cílem článku je analyzovat, jak se vlastní zkušenosti jednotlivých generací, jež se skládají ze složky získané rodičovským působením a složky vytvářené vlivem pracovního, vlastního osobního života i širšího společenského a politického prostředí, odrážejí ve vztahu k politice jak se projevují v oblasti poli-

tické orientace. Na problematiku prvků a okolností politické socializace nahlížíme ze dvou perspektiv. Za prvé nás zajímá působení efektu jednotlivých věkových skupin a způsob, jakým se projevuje. Za druhé se soustředíme na procesy generačního přenosu politické orientace. Oba aspekty sledujeme na úrovni aktuálních věkových skupin i z hlediska hodnocení jejich generačních předchůdců, tedy rodičovských generací. Pozornost věnujeme dopadům politické socializace generací, jak se setkávaly s převažující politickou realitou.

Dnešní nejstarší věková skupina (60 plus), ve své většině narozená ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, byla zásadně ovlivňována komunistickým myšlením. Starší střední generace (45-59 let) s obdobím narození od poloviny padesátých let do konce šedesátých let dospívala v období normalizace. Události spojené se změnou režimu její část zastihly v mladém věku a další na prahu začínajícího středního věku. Mladší střední generace narozená v období normalizace od počátku 70. let do poloviny 80. let (30-44 let) ve své převážně většině začala dospívat po sametové revoluci a mládí spojovala s nově nabytou svobodou. Nejmladší generace (15-29 let) prakticky od svého dětství žila a vyrůstala v prostředí a atmosféře liberální demokratické společnosti.

Politická socializace v rámci jednotlivých generací probíhala a probíhá za podmínek, které souvisejí s fungováním systémů vládnoucích u nás po druhé světové válce. V literatuře se připomíná možnost vzniku kognitivní disonance na základě původních komunistických a současných kapitalistických norem [Dalton 1994]. Z uvedené skutečnosti vyplynulo očekávání významných rozdílů v projevech politického myšlení. Pokusili jsme se oddělit dva stavy: výsledek politické orientace jednotlivých věkových skupin a intergenerační rozdíly v politické orientaci. Na základě výše prezentovaných teoretických východisek jsme formulovali následující hypotézy:

H1 Projevují se významné názorové diference mezi generacemi dětí a rodičů.

H2 Vliv zkušeností s politickým režimem působí na projevy politického chování daleko významněji než snaha rodičů přesvědčit své potomky o správnosti jimi preferované politické orientace.

Analýza

Prvky politické socializace působí v rámci složitého kontinuálního procesu, k němuž přispívají zájem o politické informace, působení informačních zdrojů a také komunikace spojená s výměnou politických názorů. Tomu všemu byla ve výzkumu věnována pozornost. Kromě toho výzkum sledoval, co dělalo dotázaným starosti za poslední měsíc. 16 % uvedlo, že šlo o problémy s migranty, emigranty, s islámským státem, 10 % považovalo za závažné „problémy zahraničních zemí, mezinárodní politiku“ a 7 % mělo problémy s úřady, organizacemi, politikou, se situací v politice. Třetinu občanů tedy zneklidňovaly politické, mezinárodně politické události. Z přehledu uvedených problémů vyplynulo, že nezanedbatelné místo v životě části občanů hraje politika. Explicitně projevovaný zájem o situaci v bydlišti, v republice i ve světě přibližuje tabulka 1.

Prioritní pozornost respondentů je věnována situaci v ČR. Úplný zájem o nejčastěji sledovanou oblast se podle věkových kategorií diferencuje. Mezi mladými lidmi do 29 let se takto vyslovilo 53 % dotázaných, v okruhu mladší střední generace

Tabulka 1: Zajímá se o situaci³ (v %)

	ano	zčásti	ne
v ČR	72	25	3
v obci, bydlišti	59	32	9
ve světě	55	37	8

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 1: Respondent is interested in situation (percentages)

	Yes	Somewhat	No
in the Czech Republic	72	25	3
in local community	59	32	9
in the world	55	37	8

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 2: Zdroje a faktory ovlivňující politickou orientaci dotázaného (v %)

	ano, velmi	zčásti	ne
Vlastní poznávání, četba	41	38	21
Rodiče, prarodiče	21	29	50
Internet	19	39	42
Sdělovací prostředky	15	63	22
Přátelé, známí	13	53	34
Volební kampaň	7	28	65
Lidé na pracovišti	6	37	57
Sourozenci	5	25	70
Výuka ve škole	5	20	75
Film a divadlo	2	16	82

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 2: Resources and factors influencing respondent's political orientation (percentages)

	Yes, very much so	Somewhat	No
Own learning, reading	41	38	21
Parents, grandparents	21	29	50
Internet	19	39	42
Media	15	63	22
Friends, acquaintances	13	53	34
Election campaign	7	28	65
People in the workplace	6	37	57
Siblings	5	25	70
School instruction	5	20	75
Film and theatre	2	16	82

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

74 %, ve skupině 45-59 let 76 % a v kategorii seniorů 81 %. Významný rozdíl se projevuje mezi mladými lidmi a mladší střední generací, diference mezi dalšími věkovými skupinami nejsou natolik podstatné. Možné vysvětlení rozdílů mezi mladými a ostatními nabízí poznatek, podle něhož politický zájem do 25. roku narůstá a poté se stabilizuje [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013].

Zdroje informací a mechanismy jejich šíření, které pomáhají názory upevňovat, resp. oslabovat, podpořené zájmem o politické informace, ovlivňují politické chování. Působení informačních zdrojů spolu s faktory formujícími politické postoje přibližuje tabulka 2.

Vlastní poznávání a četba představuje zdroj, který působí informačně nejintenzivněji. Vliv rodičů, prarodičů se „na druhém místě“ podílí na hodnocení získaných informací, resp. na formování politických názorů a postojů prostřednictvím diskusí. Jak často probíhají diskuse v běžných situacích, ilustruje tabulka 3.

Rodinné prostředí představuje platformu, v rámci níž se nejfrekventovaněji diskutuje o politických událostech. Častá účast respondentů jednotlivých věkových skupin v rodinných diskusích však není stejnoměrná. Míra zapojení lidí různého věku do této aktivity vyznívá následovně: Vícekrát týdně diskutuje 14 % mládeže do 29 let, větší aktivitu projevuje mladší střední generace se zastoupením 20 %, ještě o něco více se zapojuje starší střední věková skupina (25 %). Z generace 60letých a starších je aktivních vícekrát týdně 37 %. S věkem se mění frekvence politické diskuse respondentů v rodině. Nejmladší generace se zapojuje nejméně aktivně, zatímco nejstarší generace nejčastěji.

Stupeň pozornosti věnovaný politice ze strany dnešních generací ve srovnání s jejich rodiči může naznačit dlouhodobý vývoj zájmu o sféru politiky. Porovnání využívá odpovědi na otázku sledující obecně zájem rodičů o politiku ve znění: „Dá se říci, že váš otec, vaše matka se zajímá, či zajímal/a o politiku?“ Odpovědi na otázky přináší tabulka 4.

Na vyšší intenzivní i celkový zájem o politiku je možné usuzovat spíše u otců než matek. To, že se otcové zajímají o politiku více než matky, by mohlo současně pravděpodobně znamenat, že počáteční vliv otců na své potomky v rodině bývá větší než mateřské politické působení.

Odlíšná pozornost dnešních zkoumaných generací věnovaná politice může rovněž naznačovat rozdíly v politických zájmech rodičů a dětí. Diference mezi generacemi otců, resp. výpověďmi respondentů o zájmu svých otců podle generací jsou vyjádřeny prostřednictvím následujících průměrů.

Zájem otců mladých lidí vystihuje průměr 1,95, mladší střední generace hodnotí zájem otcovské generace o politiku číslem 1,85, starší střední generace na úrovni 1,78 a nejstarší dotázaní průměrem 1,91. Zájem o politiku je tedy nejvyšší u otců respondentů v rozmezí 45-59 let, korespondujících s generací otců ve věku od 70 let výše. Otcové nejmladší generace, tedy současná starší střední generace, projevuje naopak o politiku relativně nejnižší zájem, ještě nižší než 80letí a starší.

Politická orientace rodičů se u převážné většiny z nich utvářela v jiných politických a společenských podmínkách než u jejich potomků, v duchu komunistické ideologie, a byla identifikována prostřednictvím odpovědi na otázku: „Dá se říci, že

Tabulka 3: Frekvence diskusí o politických událostech v průběhu týdne (v %)

	Ani jednou	1-2 krát	Vícekrát
S někým z rodiny	25	50	25
S přáteli, známými	20	60	20
S cizími lidmi	76	17	7

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 3: Weekly frequency of discussions about political events (percentages)

	Not a single time	1-2 times	More frequently
With family member	25	50	25
With friends, acquaintances	20	60	20
With strangers	76	17	7

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 4: Otec, matka se zajímali, zajímají o politiku (v %)

Dá se říci, že o politiku se zajímá, zajímal	ano	zčásti	nedá
otec	38	34	28
matka	18	34	48

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 4: Father, mother was interested in politics (percentages)

He/she is/was interested in politics	Yes	Somewhat	No
Father	38	34	28
Mother	18	34	48

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

váš otec, vaše matka byl/a či je komunisticky orientovaný/á?“ Odpovědi na otázky přináší tabulka 5.

O jednoznačné komunistické orientaci otců vypovídá přibližně pětina respondentů. Komunistické smýšlení matek bylo zaznamenáno u nižšího podílu respondentů - týkalo se asi sedminy.

Zastoupení otců komunistické orientace v jednotlivých věkových skupinách naznačí příslušné průměry. Mezi mládeží 15-29 let bylo zastoupení komunisticky smýšlejících otců charakterizováno průměrem 2,64. Podíl u následující generace byl představován průměrem 2,42. V prostředí starší střední generace je zastoupení komunisticky vyznávajících vyjádřeno číslem 2,28 a u seniorské generace byl podíl otců komunisticky orientovaných na úrovni průměru 2,19.

Je jen přirozené, že více než čtvrtstoletí po listopadových událostech roku 1989 s klesajícím věkem respondentů klesá podíl komunisticky orientovaných otců, tedy od nejstarší generace k nejmladší.

Všechny použité proměnné směřovaly k charakteristice generačních změn politického socializačního procesu, na

Tabulka 5: Otec, matka byli, jsou komunisticky orientovaní (v %)

Dá se říci, že byli, jsou komunisticky orientovaní	ano	zčásti	nedá
otec	22	16	62
matka	15	15	70

Zdroj: „Výzkum Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 5: Father, mother has/had a communist orientation (percentages)

He/she has/had a communist orientation	Yes	Somewhat	No
Father	22	16	62
Mother	15	15	70

Source: Survey on “Effect of value orientations and worldviews on people’s decisionmaking 2015/2016”

jehož konci je politická orientace samotného respondenta zjišťovaná otázkou: „Kam byste se zařadil(a) na této škále politického zaměření? Na levíci, střed nebo pravici?“ Odpovědi jsou uvedeny v tabulce 6.

16 % respondentů podle vlastního zařazení patří k levíci. Nejpočetnější skupinu, více než polovinu (52 %) představují lidé se středovou orientací. Pravice je tvořena 11 % populace. Skupina, která neví, kam se zařadit, se podílí na celkovém počtu 14 % a zbývajících 7 % nesouhlasí s členěním na levíci a pravici. Z logiky předchozích údajů o komunistické orientaci otců jednotlivých generací by vyplývalo obdobné pořadí věkových skupin na škále levice-pravice. Mladí lidé se vyznačují průměrem 5,82. Mladší střední generace zaujímá průměr 4,91 a starší střední generace se k ní prakticky blíží (4,90). Generace 60letých a starších je na úrovni 3,68. Průměrné hodnoty (do kterých jsou započítány i neurčitá a nesouhlasná odpovědi) jsou dalším výrazem rozdílné politické orientace jednotlivých generací. Postupný pokles průměru současně znamená vzájemnou opačnou politickou orientaci mládeže a seniorské generace.

Souvislosti několika následujících proměnných osvětlíme prostřednictvím výsledků multivariační korelační analýzy. Větší zájem otců o politiku a rovněž jejich výraznější politická orientace poslouží jako základ pro zjišťování několika korelačních vztahů.

První z obrázků znázorňuje vazby politické orientace otce s jeho zájmem o politiku, s politickým vlivem rodičů na potomka i s jeho politickou orientací pomocí Spearmanova korelačního koeficientu.

Výsledky uvedené v obrázku 1 naznačují, že politická orientace rodičů vykazuje nejintenzivněji vzájemné propojení. Silné vazby zaznamenáváme i směrem k zájmu samotného otce o politiku. Zájem matky o tuto oblast se vyznačuje nižší intenzitou. S podobnou intenzitou se váže politická orientace otců na levo-pravou orientaci jejich potomků. Politický vliv rodičů a zájem o situaci v ČR ze strany respondenta má jen o málo silnější vazbu na politickou orientaci otce. Znamená to, že zájem o politiku mezi rodiči a jejich potomky se v podmínkách ČR zprostředkovává jen v malé míře. Diskuse rodičů o politických záležitostech se svými potomky ovlivňuje politickou orientaci respondenta záporně. Jinými slovy „předávání“ politické orientace otce svému potomkovi probíhá jenom částečně a tato stránka politické socializace funguje zřejmě nejméně efektivně.

Jak se promítá politická orientace matek do politického směřování potomků, přiblíží prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu obrázek č. 2.

Charakter vazeb politické orientace matky s politickými aktivitami otce a svého potomka se od předchozího obrázku liší v několika směrech. Za prvé, vazba mezi politickou orientací a zájmem o politiku je v případě matky o málo silnější než u otce. Za druhé, spojení politické orientace potomků s politickou orientací matek je slabší než bylo v případě otců. Za třetí, vliv rodičů a dopad politické diskuse v rodině není významný na hladině 0. 01. Nabízí se vysvětlení, že pokud probíhá politické ovlivňování prostřednictvím politické diskuse v rodině, daleko aktivněji se do nich zapojují otcové než matky.

Po sledování vlivu rodičů na politickou orientaci potomků se zaměříme v obrázku č. 3 na souvislost jejich politické orientace se zájmem o situaci v ČR a dopady rodičovských diskusí vyjádřených prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu.

Politická orientace respondenta mírně koreluje se zájmem o situaci v ČR. Záporný vliv rodičovských diskusí je v této souvislosti ještě výraznější, než tomu bylo u vazby stejné aktivity na politickou orientaci otce. Záporná korelace je zřejmá rovněž ve vazbě na věk.

Tabulka 6: Sebezařazení na škále levice -pravice (v %)^a

levice	částečná levice	levý střed	střed	pravý střed	částečná pravice	pravice	Neví kam se zařadit	Nesouhlasí s členěním
6	10	13	28	11	9	2	14	7

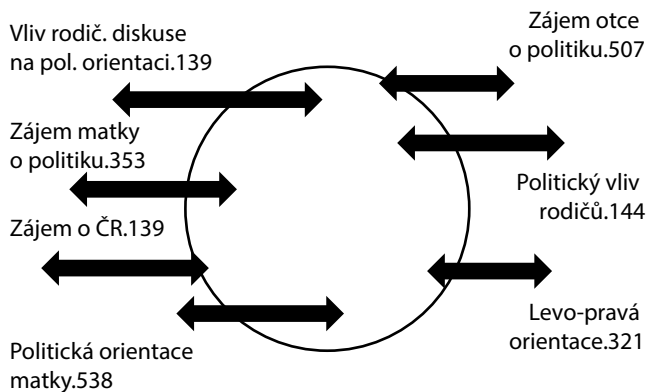
Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 6: Placement on the left-right scale (percentages)

left	rather left	left centre	Centre	right centre	rather right	right	Don't know	Not applicable
6	10	13	28	11	9	2	14	7

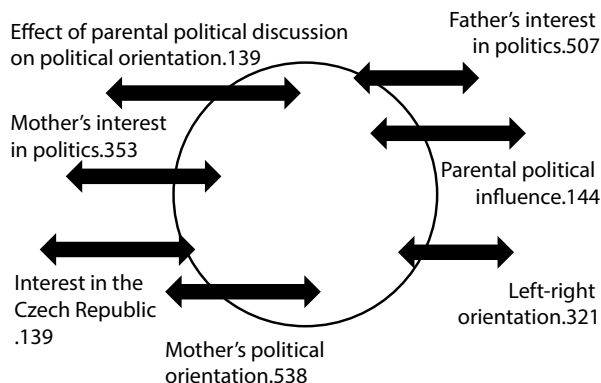
Source: Survey on “Effect of value orientations and worldviews on people’s decisionmaking 2015/2016”

Obrázek 1: Projevy politické orientace otce ve vztahu k matce a potomkovi

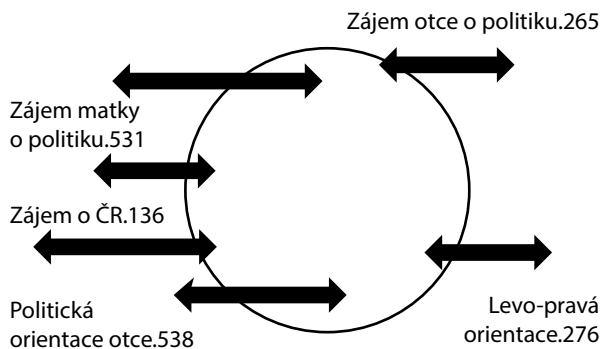
Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 1: Effects of father's political orientation in relation to mother and child

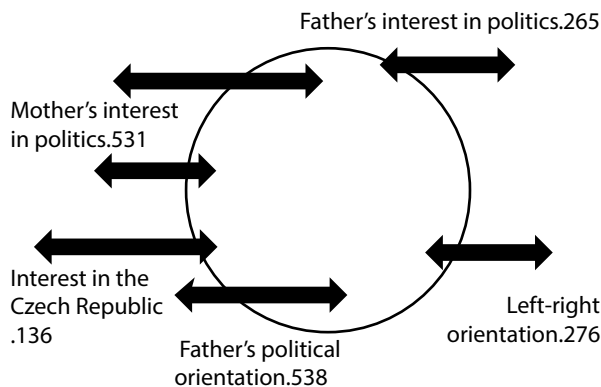
Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Obrázek 2: Projevy politické orientace matky ve vztahu k otci a potomkovi

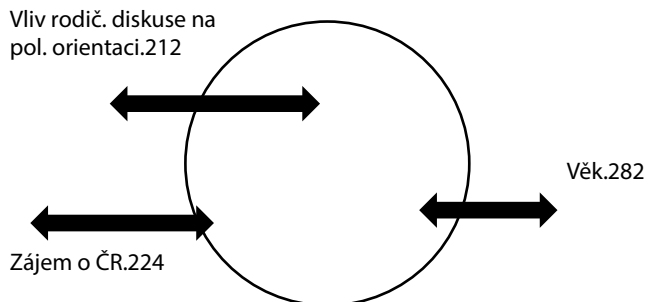
Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 2: Effects of mother's political orientation in relation to father and child

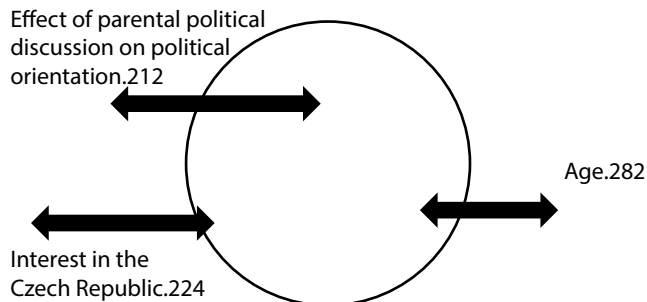
Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Obrázek 3: Vazby levo-pravé orientace dotázaného na rodičovskou politickou diskusi

Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 3: Relationship between respondent's left-right orientation and parental political discussion

Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 7: Vliv rodičů na politickou orientaci potomků vyjádřený prostřednictvím průměrů

Věková skupina	Ovlivňují rodiče potomka	Levo-pravá orientace dotázaného	Politická orientace matky	Zájem matky o politiku	Politická orientace otce	Zájem otce o politiku
15-29 let	velmi	5,52	2,45	1,97	2,45	1,68
	zčásti	5,38	2,82	2,28	2,72	1,87
	ne	5,65	2,72	2,60	2,70	2,22
30-44 let	velmi	4,34	2,31	1,94	2,06	1,41
	zčásti	4,69	2,52	2,24	2,47	1,80
	ne	5,44	2,61	2,50	2,57	2,15
45-59 let	velmi	5,12	2,36	1,84	2,20	1,36
	zčásti	5,00	2,50	2,19	2,17	1,69
	ne	4,69	2,59	2,30	2,45	2,08
60 a více let	velmi	3,25	2,50	2,20	1,65	1,50
	zčásti	4,59	2,59	2,47	2,29	1,82
	ne	3,68	2,53	2,57	2,29	2,08

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“ (Tučně zvýrazněné nejvýznamnější průměry)

Table 7: Parental influence on political orientation (means)

Age (years)	Child influenced by parents	Respondent's left-right orientation	Mother's political orientation	Mother's interest in politics	Father's political orientation	Father's interest in politics
15-29	very much so	5.52	2.45	1.97	2.45	1.68
	somewhat	5.38	2.82	2.28	2.72	1.87
	no	5.65	2.72	2.60	2.70	2.22
30-44	very much so	4.34	2.31	1.94	2.06	1.41
	somewhat	4.69	2.52	2.24	2.47	1.80
	no	5.44	2.61	2.50	2.57	2.15
45-59	very much so	5.12	2.36	1.84	2.20	1.36
	somewhat	5.00	2.50	2.19	2.17	1.69
	no	4.69	2.59	2.30	2.45	2.08
60+	very much so	3.25	2.50	2.20	1.65	1.50
	somewhat	4.59	2.59	2.47	2.29	1.82
	no	3.68	2.53	2.57	2.29	2.08

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016" (the most significant means are in bold)

Tabulka 7 přibližuje prostřednictvím průměrů míru rodičovského vlivu v rámci jednotlivých věkových skupin, levo-pravou orientaci potomků a politickou orientaci otce, matky a jejich zájem o politiku.

Působení rodičů na politickou orientaci svého potomka ilustrujeme podobně jako v předchozích rozborech prostřednictvím průměrů⁵, které názorně přibližují konečný efekt v každé věkové skupině, resp. naznačují konkrétní vliv odlišující se politické a společenské situace. Může jít o ilustraci faktu, že politická orientace potomků je pravděpodobně více podmíněná objektivními okolnostmi než samotným působením rodičů.

Ve skupině mladých lidí do 29 let je průměr levo-pravé orientace nejnižší v případě, kdy rodiče ovlivňovali své potomky zčásti. Za situace, že je vůbec neovlivňovali, byl v této skupině průměr nejvyšší. Více levicová orientace otce a matky doprovázená jejich vyšším zájmem o politiku a snahou své názory prosazovat neznamenal nejúspěšnější přenos politické orientace.

Velký rodičovský vliv s výraznějším rodičovským zájmem o politiku vedl mezi mladší střední generací k nejvýraznější levicové politické orientaci, žádný rodičovský vliv naopak vyústil ve zřetelnou pravicovou orientaci jejich dětí.

Větší levicová orientace potomků koresponduje v prostředí starší střední generace s nezapojováním se rodičů do politického přesvědčování. Velký politický zájem rodičů a více levicová orientace matky končila u této generace nejvíce pravicovými postoji. K nejvýraznějším rozdílům v politické orientaci došlo právě u této generace mezi nimi a jejich rodiči.

Velké politické působení rodičů na potomky mezi nejstarší generací dotázaných koresponduje s nejvýraznější levicovou orientací. Současně i u té části, u níž se ze strany rodičů neobjevoval žádný politický vliv, převládala výraznější levicová orientace, než mezi všemi ostatními věkovými skupinami, s jakýmkoliv rodičovským vlivem.

Získaná data jsou důkazem různého dopadu stejných rodičovských politických snah na politickou orientaci potomků. Svědčí to o faktu, že politické uspořádání má dnes stejně jako

v minulosti výraznější dopady než rodičovské snahy. Pokud dochází k souladu politických podmínek a rodičovského působení, výsledný efekt je značně výrazný.

Poslední vztah, jímž jsme se zatím nezabývali, souvisí se socioekonomickým postavením dotázaného a politickou orientací otce, matky, vlivem rodičů a výsledným politickým zaměřením dotázaného. Konkrétní vazby přiblíží tabulka 8.

Vztah mezi socioprofesioním zařazením potomků a politickou orientací otců je zaznamenán v prvním sloupci. Politická orientace v její komunistické podobě se nejvýrazněji projevila u otců dnešních důchodců a nezaměstnaných. Matky provozních pracovníků a nezaměstnaných se vyznačovaly častější komunistickou orientací než matky ostatních zkoumaných skupin. Politický vliv rodičů, prarodičů byl nejzřetelněji deklarovaný mezi odbornými pracovníky a ostatními ekonomicky neaktivními, z nichž tři čtvrtiny tvořili studenti a učni. Poslední sloupec ilustruje vztah socioprofesioním zařazení dotázaných a jejich politické orientace. Důchodci a dělníci, rolníci dosáhli nejnižšího průměru na levo-pravé škále.

Diskuse

Zájem o dění u nás i ve světě, hodnocení dopadu hlavních faktorů na politickou orientaci, zapojení se do rodinné diskuse o politických problémech, s politicky více či méně vyhraněnými rodiči a vlastní politická orientace patřily k indikátorům, které reprezentovaly prvky a působení politické socializace

sledované v tomto textu. Zájem obou rodičů o politiku a konkretizovaná míra jejich komunistického zaměření posloužila jednak jako projev vlastního politického profilu a jednak jako východisko socializačních tendencí. Z uvedeného aranžmá výzkumu vycházely i formulované hypotézy. Mezigeneračně vládnu rozdílné politické orientace i zcela odlišná míra zájmu o politiku i o politické debaty. Data ilustrovala, že generace 60letých a starších se více než ostatní věkové skupiny zajímá o politické události a také se intenzivněji zapojuje do politických diskusí s někým z rodiny. Ke stejným závěrům dospívají autoři zabývající se starší generací počínaje 65. rokem věku v USA. Binstock uvádí, že je lépe informována o politice a veřejných záležitostech [2006/2007].

Z hlediska dnešní mládeže nejde jen o rozdíly mezi ní a generací s největším věkovým odstupem, ale i o odlišnosti v porovnání se zbývajících dvěma věkovými skupinami, jež projevují výraznější zájem o politiku i o zapojení se do politických diskusí než právě mladí lidé. Tento rozdíl je přirozený, odráží stále probíhající nedokončený proces politické socializace, produkující oslabenou politickou identitu v tomto věku [Tuorto 2014].

H1 byla orientovaná na verifikaci generačních názorových diferencí mezi rodiči a dětmi, patřícími do stejné rodiny. Výsledek současně souvisel se zjišťováním přímých rodin-

Tabulka 8: Vztah socioprofesioním orientace respondenta, politické orientace rodičů a politické orientace respondenta vyjádřený prostřednictvím průměrů.

	Politická orientace otce	Politická orientace matky	Rodiče politicky ovlivňovali	Levo-pravá orientace dotázaného
Dělník, rolník	2,53	2,62	2,16	4,63
Provozní zaměstnanec	2,27	2,40	2,20	4,85
Administrativní zaměstnanec	2,49	2,61	2,27	5,09
Odborný pracovník	2,30	2,42	2,08	5,00
Podnikatel, živnostník	2,47	2,61	2,36	5,58
Důchodce	2,17	2,46	2,46	3,55
Nezaměstnaný	2,20	2,40	2,27	5,13
Ostatní ekonomicky neaktivní	2,65	2,76	2,00	5,59
Celkový průměr	2,37	2,53	2,24	4,70

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 8: Relationship between respondent's socio-occupational status, parents' political orientation and respondent's political orientation (means)

	Father's political orientation	Mother's political orientation	Parental political influence	Respondent's left-right orientation
Labourer, farmer	2.53	2.62	2.16	4.63
Operative	2.27	2.40	2.20	4.85
Clerical worker	2.49	2.61	2.27	5.09
Specialist	2.30	2.42	2.08	5.00
Self-employed	2.47	2.61	2.36	5.58
Pensioner	2.17	2.46	2.46	3.55
Unemployed	2.20	2.40	2.27	5.13
Other economically inactive	2.65	2.76	2.00	5.59
Mean value	2.37	2.53	2.24	4.70

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

ných socializačních vlivů v oblasti politiky, resp. dopadů dalších faktorů politické socializace.

Výzkum sledoval rozdíly v „politickém“ působení obou rodičů. Data v tomto směru potvrzují výraznější politické úsilí otců než matek. Přitom efekty rodinných politických diskusí se ukazují celkově jako málo významné. K podobnému závěru dochází Kudrnáč [2015], když konstatuje, že v ČR je základní politická orientace a politické chování ovlivňováno rodinným prostředím spíše minimálně. Potvrdila se i zjištění dalších autorů [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013], že respondenti pocházející z rodin, v nichž nedocházelo k ideovému přesvědčování, s větší ochotou přijímali politické názory svého okolí. Politická socializace ze strany rodičů se ve výsledku projevuje ve formě politické orientace dětí, která se jen z menší části shoduje s původní rodičovskou politickou orientací. Generační kontinuita, resp. největší vliv na politickou orientaci „dětí“ se ukázal v případě působení rodičů na dnešní nejstarší generaci. Naopak nejzřetelnější generační rozdíly v politických orientacích, generační diskontinuita, je možné zaznamenat mezi skupinou 45-59letých a jejich rodiči. Jde o generaci, která z převážné části patřila po listopadu 1989 do kategorie mladých lidí. Právě v této skupině se projevují největší rozpory v politické orientaci ve srovnání s generací jejich rodičů, politicky formovaných v padesátých a šedesátých letech. Komparace údajů o míře komunistické orientace rodičovských generací a levo-pravé orientaci jejich dětí potvrzuje H1 o generačních názorových diferencích.

H2 se zaměřila na ověření převládajícího socializačního efektu dvou někdy vzájemně se podporujících a jindy soupeřících vlivů, rodičovského socializačního působení a politického a společenského prostředí. Data umožnila charakterizovat utváření politického profilu několika generací rodičů a jejich potomků, ovlivněných odlišnými politickými poměry. Potvrdila poznatky Rydera [1965], který tvrdí, že postoje jednotlivých věkových skupin se liší v závislosti na konkrétních politických, ekonomických a sociálních podmínkách. Socializační vliv se násobí, pokud se dotázaný ztotožňuje s ideologickým zaměřením konkrétního režimu a je ve stejném duchu politicky ovlivňovaný ze strany rodičů. Nejvýrazněji se to prokázalo prostřednictvím politické orientace generace 60letých a starších a jejich rodičů na straně jedné a mladých ve věku 15-29 let a jejich rodičů na straně druhé. Převažující protichůdné politické postoje obou dnešních generací jsou zjevné. Tato i další zjištění rovněž potvrzují druhou hypotézu. Jinými slovy rodičovské politické působení v duchu komunistických myšlenek bylo úspěšné, pokud vlastní životní zkušenosti korespondovaly s postoji předávanými rodiči. Když se zkušenosti potomků lišily od myšlenek a vzorců uplatňovaných rodiči, postoje se nereprodukovaly. Stejná situace se opakuje dnes. Nejmladší generace se profiluje doprava v případě, že rodičovské zázemí a společenská realita působí vzájemně myšlenkově jednosměrně. V minulosti i v dnešní době se však vyskytuje i opačná situace. Politický socializační rodičovský vliv se nese v konformním duchu se systémem, ale vlastní životní zkušenosti nabízejí respondentovi jiný obrázek. V tom případě si respondent volí „protisystémovou orientaci“. Taková orientace je podpořena pracovním prostředím či neformálními vlivy mimo rodinu. O výrazném působení společenského prostředí svědčí rovněž více levicová orientace dělníků a důchodců, např. ve

srovnání s podnikateli a živnostníky, bez ohledu na původní rodinné zázemí. Nakonec i rozdílná politická orientace např. dnešních odborných pracovníků nebo administrativních pracovníků a jejich rodičů dokumentuje vliv zejména dobových politických a společenských podmínek.

Závěr

Politické formování představuje proces, do něhož vstupuje řada faktorů, zvláště když se nejedná o zkoumání homogenní věkové skupiny, jako tomu bylo v tomto případě. Objektem naší pozornosti se stala celá populace, počínaje nejmladší generací, u které se rodičovská politická socializace snoubí s řadou jiných okolností spojených s vymežováním osobního, pracovního a partnerského života, až po nejstarší generaci, u níž je politická „osobnost“ prakticky dokončena a hodnocení politické reality probíhá na základě ustálených politických pozic. Kromě porovnání mezigeneračních výsledků politické socializace jsme se orientovali i na hledání kontinuity s rodičovskými generacemi. Podstatnou roli v politické generační kontinuitě nebo diskontinuitě sehrává politický systém.

V rámci uvedených parametrů jsme zachytili okolnosti „primární“ a „sekundární“ politické socializace. Za primární byla považována rodičovská socializace. Faktory sekundární socializace představovali přátelé, spolužáci, spolupracovníci, celé společenské prostředí, média a v neposlední řadě získávané životní zkušenosti.

Dnešní nejstarší generace, která nejvíce souzněla se svými rodiči a nejčastěji si osvojila levicovou politickou orientaci opřenou o informace týkající se dění doma i v zahraničí, se politicky socializovala, primárně či sekundárně, za minulého režimu. Tato věková skupina si udržela původní politické postoje a s nástupem liberální demokracie v zásadě neopustila svou politickou orientaci. Současní mladí lidé ve své většině rovněž souzní se svými rodiči, resp. se svým širším prostředím, jsou orientováni pravice, avšak bez výraznější informační opory. Dvě střední generace se ve své většině ztotožnily s liberálně demokratickými myšlenkami. Zatímco část příslušníků starší střední generace je hlouběji informována o politických záležitostech, naopak část mladší střední generace se výrazněji zapojuje do rodinných politických diskusí. Když porovnáme zájem jednotlivých rodičovských generací o politické informace a politické diskuse, rodiče ve věku 45-59 let se projevují v tomto směru méně intenzivně, než další, starší rodičovské generace. H1 ověřující projevy významných názorových diferencí generací rodičů a dětí se potvrdila částečně. Neplatí v období stabilní politické situace. K diferencím naopak dochází v etapách politických zvrátů, kdy rodiče a „dětí“ disponují rozdílnými politickými zkušenostmi.

Napříč generacemi platí, že rodičovská politická socializace nese své plody daleko výrazněji v případě, že dochází k „souznění“ rodičovských snah a politického směřování společenského systému. Pokud tomu tak není, získává převahu působení společenských a politických faktorů. Znamená to potvrzení H2. Ovšem i za shody „dvojího působení“ se politická orientace potomka může posunout na jinou stranu, především na základě vlastních životních zkušeností, prožitků. Za této situace přestávají působit primární rodičovské politické socializační vlivy. Zejména socioekonomické postavení sehrává významnou roli. Důchodci se politicky řadí více

nalevo než ostatní. Z ekonomicky aktivních skupin jsou to dělníci, kteří mají nejnižší pravicové tendence, zatímco více doprava směřují odborní pracovníci. Ostatní ekonomicky neaktivní, zejména studenti a učni, pokud jsou politicky rozhodnuti, směřují rovněž doprava.

Vytvořené rozložení politických orientací naznačuje, že jde o dynamickou oblast. Konkrétní generační postoje se v závislosti na změnách společnosti rovněž mění. Platí však, že společenské a politické podmínky jsou při formování politické orientace více rozhodující než izolované rodičovské politické působení, a potvrzuje se tak charakteristika politické socializace Hymana [1969] jako způsobu, jakým socializace jednotlivce koresponduje s jeho společenskou pozicí vytvá-

řenou různými faktory ve společnosti. V tomto konstatování se nachází i odpověď na otázku vyslovenou v úvodu článku o vztahu politické kontinuity a diskontinuity v naší společnosti. V kratších historických úsecích, doprovázených stabilním politickým vývojem, převažuje politická kontinuita mezi generacemi rodičů a potomků. V delších historických etapách je tomu jinak. V obecné rovině o tom píše Schuman a Corning, když zdůrazňují vliv výrazné dějinné události na dospívající generaci [2000]. V průběhu mnoha desetiletí poznamenaných politickým „zlomem“, jako tomu bylo v únoru 1948 nebo listopadu 1989, dochází k politické diskontinuitě mezi generací rodičů a jejich více či méně dospělými dětmi.

literatura

- Alwin, Duane. 1990. „Cohort Replacement and Changes in Parental Socialization Values.“ *Journal of Marriage and Family* 52 (2): 347-360, <http://dx.doi.org/10.2307/353031>.
- Alwin, Duane, Jon Krosnick. 1991. „Aging, Cohorts, and the Stability of Sociopolitical Orientation Over the Life Span.“ *American Journal of Sociology* 97 (1): 165-195, <http://dx.doi.org/10.1086/229744>.
- Binstock, Robert. Winter 2006/2007. „Older People and Political Engagement: From Avid Voters to „Cooled-Our Marks““ *Generations* 30 (4): 24-30.
- Červenka, Jan. 2016. „Sebezařazení na levoprávní škále politické orientace – duben 2016.“ Tisková zpráva CVVM z 30. 3. 2016. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Dalton, Russell. 1980. „Reassessing Parental Socialization. Indicator Unreliability Versus Generational Transfer.“ *American Political Science Review* 74 (2): 421-431, <https://dx.doi.org/10.2307/1960637>.
- Dalton, Russell. 1994. „Communist and Democrats. Democratic Attitudes in the Two Germanies.“ *British Journal of Political Science* 24: 469-493, <https://doi.org/10.1017/S0007123400006967>.
- Danigelis, Nicholas, Stephen Cutler, Melissa Hardy. 2007. „Population, Aging, Intracohort Aging, and Sociopolitical Attitudes.“ *American Sociological Review* 72 (5): 812-930, <https://doi.org/10.1177/000312240707200508>.
- Easton, David, Jack Dennis. 1967. „The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy.“ *American Political Science Review* 61 (1): 25-38, <https://dx.doi.org/10.2307/1953873>.
- Gabriel, Oscar, Jan Van Deth. 1998. „Political Interest.“ Pp. 395-396 in Jan Van Deth, Elinor Scarbrough (eds.). *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.
- Glenn, Norval, Michael Grimes. 1968. „Aging, Voting and Political Interest.“ *American Sociological Review* 33 (4): 563-575, <https://dx.doi.org/10.2307/2092441>.
- Hooghe, Marc, Britt Wilkenfeld. 2008. „The Stability of Political Attitudes and Behaviors Across Adolescence and Early Adulthood: A Comparison of Survey Data on Adolescents and Young Adults in Eight Countries.“ *Journal of Youth Adolescence* 37 (2): 155-167, <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9199-x>.
- Hyman, Herbert. 1969. *Political socialization: A study on the Psychology of Political Behavior*. New York: Free Press.
- Kudrnáč, Aleš. 2015. „Stranické preference mladých lidí v ČR.“ *Sociológia* 47 (5): 527-550.
- Kunštát, Daniel. 2014. „Strana, která neumírá. K příčinám stability volební podpory KSČM.“ *Naše společnost* 12 (2): 15-23.
- Lochner, Lance. 2008. „Intergenerational Transmission.“ Pp. 413-416 in Lawrence Blume, Steven Durlauf. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Vol. 4. London: Palgrave, Macmillan.
- Mannheim, Karl. (1952) 1972. „The Problem of Generations.“ Pp. 276-320 in Paul Kecskemeti (ed.). *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul. LTD.
- Mishler, William, Richard Rose. 2002. „Learning and Re-learning Regime Support. The Dynamics of Post-communist Regimes.“ *European Journal of Political Research* 41 (1): 5-36, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00002>.
- Mishler, William, Richard Rose. 2007. „Generation, Age, and Time. The Dynamics of Political Learning during Russia's Transformation.“ *American Journal of Political Science* 51 (4): 822-834.
- Mustillo, Sarah, John Wilson, Scott Lynch. 2004. „Legacy. Volunteering.“ *Journal of Marriage and Family* 66 (2): 530-541, <https://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00036.x>.
- Neundorf, Anja, Kaat Smets, Gema Garcia-Albacete. 2013. „Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood.“ *Acta Politica* 48 (1): 92-116, <https://doi.org/10.1057/ap.2012.23>.

- Pilecká, Jarmila. 2016. „Angažovanost občanů a zájem o politiku - únor 2016.“ Tisková zpráva CVVM z 15. 2. 2016. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Quintelier, Ellen, Marc Hooghe. 2013. „The Impact of Socio-economic Status on Political Participation.“ Pp. 273-281 in Kyniakos Demetriou (ed.). *Democracy in Transition. Political Participation in European Union*. London: Springer.
- Quintelier, Ellen. 2015. „Intergenerational Transmission of Political Participation Intention.“ *Acta Politica* 50 (3): 279-296, <https://doi.org/10.1057/ap.2014.19>.
- Ryder, Norman. 1965. „The Cohort as the Concept in the Study of Social Change.“ *American Sociological Review* 30 (6): 842-861, <http://dx.doi.org/10.4135/9781446260883>.
- Sapiro, Virginia. 2004. „Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation.“ *Annual Review of Political Science* 7 (1): 1-23, <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104840>.
- Sears, David, Nicholas Valentino. 1997. „Politics Matters: Political Events as Catalysts for Preadult Socialization.“ *American Political Science Review* 91 (1): 45-65, <https://dx.doi.org/10.2307/2952258>.
- Schuman, Howard, Amy Corning. 2000. „Collective Knowledge of Public Events: the Soviet Era from the Great Purge to Glasnost.“ *American Journal of Sociology* 105 (4): 913-956, <https://dx.doi.org/10.1086/210396>.
- Shweder, Richard, Jacqueline Goodnow, Robert LeVine, Giyoo Habano, Markus Hazel, Peggy Miller. 2007. „The Cultural Psychology of Development: One Mind, Many Mentalities.“ Pp. 716- 792 in Wiliam Damon, Richard Lerner. *Handbook of Child Psychology. Theoretical Models of Human Development*. Hoboken: Wiley & Sons, <https://dx.doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0113>.
- Szydlik, Marc. 1996. „Parent-child Relations in East and West Germany Shortly after the Fall of the Wall.“ *The International Journal of Sociology and Social Policy* 16 (12): 66-88.
- Tuorto, Dario. 2014. „Transition to Adulthood and Turnout. Some Unexpected Implications From the Italian Case.“ *Societa Mutamento Politica* 5 (10): 193-216, <https://dx.doi.org/10.13128/SMP-15412>.
- Van Deth, Jan. 1990. „Interest in Politics.“ Pp. 275-312 in Samuel Barnes, Jan Van Deth, Kent Jennings (eds.). *Continuities in Political Action. A Longitudinal Study of Political Orientation in Three Western Democracies*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Verba, Sidney, Lehman Scholzman, Henry Brady. 1995. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Vermeer, Paul, Jacques Janseen, Joep De Hart. 2011. „Religious Socialization and Church Attendance in the Netherlands from 1983 to 2007: A Panel Study.“ *Social Compass* 58 (3): 371-392. <https://dx.doi.org/10.1177/0037768611412145>.
- Voicu, Mălina, Edurne Peral 2011. „Socialization or Context? Patterns of Support for Democracy in Spain and Romania.“ *Studia UBB Sociologi* LVI (1): 95-114.

RSDr. Ján Mišovič, CSc., je odborným asistentem vyučujícím sociologii, metody a techniky sociologického výzkumu a sociologii životního způsobu na TF JU. Dlouhodobě se věnuje sociologickým aspektům výzkumu veřejného mínění, empirickým projevům víry a náboženství a v posledním desetiletí charakteristikám sociálních a charitativních pracovníků. V nedávné době s kolektivem vydal knihu *Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění (2010)* a samostatně uveřejnil publikaci *Komunikace ve společnosti (2015)*.

Lze jej kontaktovat na adrese: misovic@tf.jcu.cz

poznámky

¹ Otázka byla formulována tak, aby mohla o svých rodičích vypovídat i nejstarší generace, která rodiče mnohdy postrádá.

² Otázky nesměřovaly jenom na zájem o politiku, ale i na ekonomiku, sociální a další oblasti.

³ Výzkum CVVM v únoru 2016 zjišťoval zájem o politické dění v naší zemi i ve světě. O politickou situaci u nás se zajímalo 56 % občanů a nezajímalo 44 %. O světové politické dění projevilo zájem 40 % a nejevilo zájem 59 % dotázaných [Pilecká 2016]. Absolutní čísla se vzhledem k formulaci otázek liší, ale rozdíl mezi pozorností věnovanou ČR a světu je prakticky stejný v obou výzkumech (17 a 16 procentních bodů).

⁴ V dubnu 2016 ve výzkumu CVVM se na 11stupňové škále levice – pravice s odpovědí „neví“ přihlásilo k levici 14,8 %, k levému, pravému či „čistému“ středu 61,4 %, k pravici 14,2 % a 9,6 % uvedlo nerozhodnou odpověď [Červenka 2016]. S přihlédnutím k odlišné konstrukci obou škál se odpovědi do značné míry blíží.

⁵ S analytickým využitím průměrů se setkáváme i v zahraniční literatuře, např. Hooghe, Wilkenfeld [2008].

⁶ V jiné souvislosti se levicovou politickou orientací dělníků a důchodců zabývá D. Kunštát [Kunštát 2014].